

УДК 821.163.41.09-97

27-29

<https://doi.org/10.18485/bratstvo.2017.21.1>

ДЕЛА СТАРЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ КОЈА СЕ ОДНОСЕ НА ПУТОВАЊА У СВЕТУ ЗЕМЉУ

Путовања Срба у Свету земљу потврђена су из времена Светог Саве и трајала су кроз све потоње векове. Траг о поклоњењу Христовом гробу остао је сачуван у различитим жанровима као што су записи, писма, водичи, путописи и целине у појединим житијима. Највећа пуноћа ових састава достигнута је у путописима и у два житија – Доментијановом и Теодосијевом. Дела са темом путовања у Свету земљу представљају посебну књижевну област у којој се преламају лична запажања и утисци о доживљеном. Често се путописци угледају на писане водиче по Светој земљи, такозване проскинитарione, у којима се набрајају растојања, димензије храмова и унутрашња садржина цркава и који су понекад били илустровани.

Јерусалим као средишњи град Свете земље добио је нарочит значај са појавом Исуса Христа и ширењем хришћанске вере. Посебно обележје том граду дао је јеврејски народ богатом културом, вером и судбоносним иступањем према Христу и његовој осуди на распеће. Библијска збивања тичу се у великој мери Јерусалима, као и простора око њега. У њему се, између осталог, налази Христов гроб, који је са својим храмом постао временом средишње место окупљања хришћана из целог света. Временом се у Свету земљу стизало организовано

са жељом да се код Христовог гроба присуствује средишњем празнику Васкрсу. Тај пут, који је некада био изузетно дуг и напоран, имао је смисао греховног очишћења. Поклоници Христовог гроба били су посебно почаствовани тиме што су на крају боравка у Јерусалиму на свечан начин постајали хаџије. То им је доносило посебан углед и поштовање. У српском народу и до данас одржали су се трагови презимена везаних за поклоништво из ранијих времена. Извесни топоними и хидроними указују такође на поклонице по чијим именима су остали запамћени.

Излагање неизвесностима на путу ка Светој земљи пратило је поклонице било на мору, где су вребали гусари, или на копну где су наилазили на пљачкаше. Ходочасници су морали носити новац са собом који им је био потребан за трошак на дуготрајном путу и за даривања бројних храмова у Светој земљи, али и за куповину извесних поклона које би понели на повратку. Понекад би то били предмети од нарочите вредности. Већина поклоника скоро да је увек носила са собом и новац оних који су га по њима слали у Свету земљу за даривање не могавши сами тамо да отпутују. Сведочења путника који су описивали своје путовање у Јерусалим нису лишена повремених незгода, које су понекад биле и веома кобне.

За поклоничка путовања код Срба зна се углавном од времена Светога Саве. Својим путовањима у Свету земљу у два наврата он је Српству приближио древна хришћанска средишта. Кроз све будуће векове из српских крајева постојано се одлазило на поклоњење Христовом гробу и у појединим случајевима о томе понешто и записивало. Поред повремених долазака у Свету земљу на ходочашће, Срби су у тим просторима имали и своје манастире. Управо је Свети Сава приликом својих поклониčkih путовања постао весник српског монаштва и у Светој земљи. Најпознатији манастир у самом Јерусалиму подигао је краљ Милутин. Та његова задужбина била је посвећена светим арханђелима Михаилу и Гаврилу.

У српској књижевности очували су се углавном остаци дела која говоре о путовањима у Свету земљу. Ретки су састави који су остали до данас у свом целовитом облику. Ипак, и оно што је преостало до данас довољно указује на једно сасвим посебно литерарно поље у коме се у облику записа, писама, водича, путописа и целина у оквиру појединих житија преламају лична запажања кроз теме везане за боравак у Светој земљи. Међу словенским народима ова врста књижевности највише је негована код Руса. У славистици се за ову врсту састава усталио руски израз „паломническа литература”, то јест „ходочасничка”, или

„поклоничка”. Под тим појмом подразумевају се углавном путописи и писани водичи по Светој земљи (проскинитарии).

Као што су очигледне међусобне поетичке блискости осталих жанрова старе руске, бугарске и српске књижевности, засноване на византијским узорима, тако се и у неговању ових литерарних облика осећају слична струјања и сродности. У делима ове врсте сусрет са новим крајевима и просторима исказивао се углавном на једноставан литераран начин, без већих стилских развијања. Понекад се спонтаност израза спутавала обузетошћу количином утисака и доживљаја који су се брзо смењивали на простору испуњеном бројним светињама. Путописна знатижеља сводила се често на набрајање конака, храмова, њихових димензија, међусобних раздаљина или мерећи од Христовог гроба, као и навођења броја степеника, кандила, свећа и нојевих јаја на свећњацима. Упркос томе, непосредни сусрет са Светом земљом тематски је обогатио српску књижевност и у њу унео неке нове мотиве. У њима је приметна опчињеност приближавања Господу посетом места у којима је он проживео свој земаљски део живота, достизање неслућеног прочишћења, као и спознаја о широј припадности породици хришћанских народа.

Сусрет Светог Саве са Светом земљом представљао је не само његово лично, него и књижевно приближавање једном древном простору који Србима није био непосредно довољно познат, већ више преко *Библије* и појединих житија. Савином везом са Светом земљом српска књижевност добила је ново, непресахло извориште. Из манастира свог патрона Светог Саве Освећеног Свети Сава преузео је типик и одредио да се по њему живи у Карејској ћелији. Строгим правилима овог типика тако се најодабранији део српског светогорског монаштва приближио узорима по којима су живели древни хришћански испосници. Са једног од своја два путовања у Свету земљу, вероватније са другог, Свети Сава је послао два писма студеничком игуману Спиридону, која су се сачувала у каснијем препису спојена као једна целина. Лирски интонирана, ова писма откривају Савина заштитничка и очинска осећања према игуману Спиридону. Предмети као што су крстић, појасић, убрусић и каменчић, које је Сава послао уз једно писмо, имају амајлијско значење, јер су полагани на Христов гроб.

О другим могућим књижевним везама Светог Саве са Светом земљом не може се знати нешто ближе. Може се претпоставити да је он у настојању да подстакне Србе на одлазак на хришћанска врела Истока донео са својих поклоничких путовања водич по Светој земљи и дао да се преведе са грчког језика. Оваква претпоставка оправданија

је када се зна за неке сачуване рукописе које је Свети Сава могао до-
нети из Свете земље.

За потребе што бољег и тачнијег сналажења по Светој земљи и
широј обавештености о храмовима и подсећање на библијска зби-
вања која су се одвијала у тим просторима, састављала се нека вр-
ста водича за поклонике. То су били такозвани проскинитарииони
(προσκυνητάριον), који су настали на грчком језику и чији писани
трагови су познати још из VII века, а затим су превођени на друге
језике, између осталих и на словенски. Као разрађен модел вођења по
светим местима, ови водичи оставили су трага и на путописе, писане
на основу ходочасничких путовања. Проскинитарииони су били често
илустровани представама храмова о којима се говорило.

Савин млађи савременик и свакако његов најдаровитији ученик,
јеромонах Доментијан, пратио је свога учитеља у Свету земљу како се
верује на једном од два путовања. Стога је доста живо и поуздано про-
говорио о Савином поклоничком путовању у *Житију светог Саве*,
које је саставио по свој прилици 1253–54. године у Карејској ћелији.
Делови *Житија* у којима се прате оба Савина путовања фактографски
су утемељена на сличан начин како се то чини у путописима, али без
детаља о раздаљинама храмова какве имају водичи по Светој земљи.
На њих у Доментијановом казивању подсећају успутне епизоде о биб-
лијским догађајима, којима иначе обилују и водичи и путописи. Ипак
је у Доментијановом случају све то подигнутије на вишу књижевну
раван, са сталним задржавањем пажње на Савиној активности и њего-
вом односу према ономе шта је обилазио и са ким се сретао. Опис буре
у путописима увек доноси додатну драматичност читавом излагању.
Код Доментијана тај део излагања такође је обојен узбудљивошћу.

Ослањајући се на Доментијаново *Житије светог Саве*, Теодо-
сије Хиландарац вероватно негде у другој половини XIII века пише
истоимено дело дајући му свој стилски печат. У његовом делу такође
су присутне епизоде које се тичу првог и другог Савиног путовања
у Свету земљу. Познат као изразити приповедач у својим прозним
саставима, Теодосије овде сажима Доментијаново излагање и то за
читаву половину. Поред изостављања извесних места из Доментија-
новог праћења Савиног путовања, Теодосије сасвим другачије решава
поједине тематске целине, каква је, рецимо, и она о Савиној болести
на мору при другом повратку. Уз све међусобне блискости, али и раз-
лике, делови оба житија у којима се говори о Савиним поклоничким
путовањима представљају узорне зачетке путописне књижевности
код Срба.

После Светог Саве у XIII веку као ходочасници појављују се још три српска архиепископа: Сава други, Јоаникије и Јевстатије. Постојала је пракса која је подразумевала да поглавар Српске цркве буде из редова оних угледних монаха који су претходно ишли на поклоњење Христовом гробу. На Светој гори овај предуслов важио је од XIII века и за долазак на игумански престо.

Више српских летописа бележи да је кнез Лазар путовао у Јерусалим и Свету гору 1371/72. године. Овај мало вероватан податак везао се за кнеза Лазара свакако у каснијем времену и као такав преносио се из једног у други летопис. Прилично је неуверљиво да је Лазар за време великих превирања у тадашњој Србији био спреман да одвоји годину дана за свој пут у Јерусалим.

Најједноставнија књижевна форма којом се казивало о светом граду Јерусалиму били су записи. Мада се у њима углавном саопштава име поклоника, време доласка у Јерусалим и место из кога се дошло, они понекад пружају и језгровите утиске о боравку, обележене личним доживљајем. У једном од најстаријих сачуваних записа који говоре о писарској делатности српског монаштва у Синају спомињу се јеромонах Јаков и грешни Јанићије. Они, додуше, не казују о Јерусалиму на начин како би то учинили ходочасници усхићени Светим градом, него спомињу невоље које су се тицале њиховог преписивања. Обојица су припадали братству српског манастира Светог архистратига у Јерусалиму и тамо током 1373/74. године исписали *Триод*, при чему су наишли на приличне препреке. Пошто је извод био на бугарском језику, они се жале на пропратне невоље рекавши: „Бог зна да нам је било веома усилно преносити га на српски језик”.

Као духовник српског манастира Светих арханђела у Јерусалиму, Никон Јерусалимац је стекао велики монашки углед и постао духовник Јелене Балшић. Са њом је водио преписку и писма која су се том приликом окупила смештена су 1441/42. године у такозвани Горички зборник, који је требало да се чува у Јелениној загробној цркви на острву Горици на Скадарском језеру. У зборнику је до данас делимично сачувана њихова преписка, која се састојала од три Јеленине и три Никонове посланице. Уз остале преписе, у њему је остало и једно Никоново изворно дело под називом *Повест о јерусалимским црквама и пустињским местима*.

У оквиру свог преводилачког рада са грчког језика Константин Философ је превео један проскинитарин, који је данас познат у деловима. У науци није довољно познато да ли те сачуване целине припадају једном спису, или потичу из два одвојена састава. Константин је путовао

у Јерусалим између 1415. и 1420. године, те је као ходочасник највероватније превео овај спис за време тамошњег боравка. Нека лична запажања, нарочито у *Опису Јерусалима*, говоре о подешавању превода. Тако се у изгледу брда и долина у ближој и даљој околини Јерусалима налази паралела са бугарским планинама: „Јордан од истока тече и мало је сличан Струми. Као на Пирин гори престаји се Мојсеј, а Петрич је Јерихон, а Беласица је као Света гора, на којој је Јерусалим.” Такође, и када се говори о томе како је свети Илија, бежећи из Јерусалима, отпочинуо под смреком, прави се сликовито поређење: „Смрека је слична вишњи, а већа од плода дрењина.” Константинова надахнутост Јерусалимом показала се посебно у *Житију Стефана Лазаревића*. Београд и Стефанова задужбина Манасија упоређени су са Јерусалимом.

Из XVII и XVIII века остало је више трагова о путовању Срба у Јерусалим него у ранијим временима, што никако не значи да их и тада није било у већем броју. Сачувани записи из тог периода говоре о нешто чешћем доласку монаха из фрушкогорског манастира Хопова у Јерусалим. Свакако је било далеко више ходочасника из овог манастира него што се о томе данас може говорити само на основу делимично сачуваних података, што, уосталом, важи и за друга места из којих се одлазило на поклоњење Христовом гробу.

Путопис Лаврентија Хиландарца потиче највероватније из треће деценије XVII века. Лаврентије је био хиландарски игуман од 1627. до 1629. године. За собом је оставио путопис у коме говори о свом путу од Хиландара до Светих места. У Јерусалим је путовао по свој прилици пре него што је постао игуман, како се то најчешће чинило. Остаци његовог путописа, који припада више типу проскинитарiona, јер је са ретким личним утисцима, сачували су се у препису Јеротеја Рачанина из 1698. године.

Један штури натпис у припрати манастира Грачанице говори о ходочасничком путовању пећког патријарха Пајсеја током 1645–46. године. У њему се каже да се у Јерусалим упутио првог октобра, а вратио се једанаестог јуна. Било је то пред сам крај његовог дугевог живота, што би било врло необично да се неко одлучи на тако далек и напоран пут.

Кратовски митрополит Михаило био је једно време у служби код патријарха Пајсеја и о томе оставио запис пун захвалности. Изгледа да је његов живот био испуњен приличним невољама. У Јерусалиму се обрео 1657. године дошавши из Москве и Свете горе. Његово казивање испуњено је личним утисцима током читавог путовања. Посебно га је занимало да сазна нешто више о јављању светог пламена од кога

се пале свеће свих окупљених, али није му било допуштено да уђе у храм Христовог гроба иако је подмитио Турчина који је чувао улаз.

Из Сарајева је стигла у Јерусалим група поклоника шестог маја 1661. године и о свом доласку оставила запис у једном рукопису. Уз своја имена Вуковој, Гаврило, Сава, Јован и Секула они су навели одакле су дошли. На нешто шири начин саопштили су да су „из македонских предела, из земље Босне, из места Сарајева, отачаство наше Захумље, звано Херцеговина”. Док за четворицу из ове дружине не знамо ближе ко су били, о Гаврилу се зна нешто више. Реч је о Гаврилу Тадићу који потиче из угледне сарајевске породице Хумковић. Боравећи у Јерусалиму, Гаврило је 20. јануара 1662. године довршио исписивање поклоника по светим местима. Његов препис илустрован је представама важнијих храмова и данас је само делимично сачуван.

Следи низ имена поклоника у Свету земљу: проигуман Христовор из светогорског манастира Светог Павла, „велике лавре српске”, из манастира Грабовца ишао је на поклоњење монах Јов, током 1664/65. године у Јерусалиму су боравили монах Атанасије и старац Михаил из манастира Мораче, хиландарски јеромонах Јевгеније био је на Христовом гробу 1666. године, јеромонах Григорије стигао је из Хопова у Јерусалим шестог октобра 1668. године, на Апостола Тому, јеромонах Симеон и проигуман Филип из манастира Требиња у Захумљу били су на поклоњењу 1671/72. године, из фрушкогорског манастира Крушедола стигао је на поклоњење у Јерусалим 1674/75. године јеромонах Спиридон, јеромонах Иларион Хоповац нашао се у Јерусалиму 1675/76. године и записао како „те године би велика смутња између православних и Латина у Великој цркви, код Светог Гроба – бој до смрти, из манастира Раванице светог кнеза Лазара био је на поклоњењу јеромонах Ћирион током 1677/78. године, хиландарски јеромонах даскал Јеремија боравио је у Светој земљи током 1678/79. године, Симеон Хоповац дошао је у свети град 1679/80. године.

Патријарх Арсеније III Црнојевић путовао је у Јерусалим током 1682–1683. године и о томе оставио путопис, који није сачуван до краја. О том путовању проговорио је и у једном запису, забележеном у Јерусалиму 22. марта 1683. године. Арсенијев путопис бележи низ места којима се кретао почев од Пећи па до крајева надомак Цариграда. Ово дело сачувало се у једном непотпуном препису.

У натпису у припрати манастира Грачанице саопштава се да су Макарије и Висарион дошли из Јерусалима 29. јуна 1685. године. Остаје непознато из ког светогорског манастира је стигао Рувим у Јерусалим 1688. године. Из манастира Грабовца био је током 1690/91.

године на поклоњењу јеромонах поп Исаија. Највероватније крајем XVII века светогорски монах Јохов, „родом из Црне Горе, из земље Захумља”, стигао је на поклоњење Христовом гробу и светим местима. Непознати писар XVII века оставио је попис конака од Јерусалима до Синајске горе.

У старој, изгорелој, збирци Народне библиотеке Србије налазио се један илустровани водич по светим местима. Састав је по типу скоро истоветан путопису Гаврила Тадића. Преписала га је нама непозната особа. Оба просквинтариона су илустрована и највероватније су потицала од истог предлошка који је тада био у Јерусалиму по казивању Гаврила Тадића. У оба су недостајали поједини листови.

За разлику од XVII века, релативно богатог поклоничким записима, из XVIII века сачувало се тек неколико њих. Познати јеромонах Јеротеј Рачанин стигао је у Јерусалим „из Српске земље, из манастира Раковице”, 1705. године заједно са архимандритом Григоријем и попом Висарионом. Јеротеј је о овом свом путовању оставио и опширан путопис. Као један од калуђера манастира Раче на Дрини, Јеротеј је у Великој сеоби отишао у угарске крајеве. Живео је у другој половини XVII века и првим деценијама XVIII века. Умро је негде после 1727. године. Своја сећања на путовање у Света места током 1704. и 1705. године написао је тек 1727. године у фрушкогорском манастиру Ремети. На пут је кренуо са још шесторо ходочасника, од којих су двојица калуђери манастира Раковице крај Београда, а остали световна лица из Београда и Ирига. Необично је што је са њима путовала и једна жена, супруга Јована Параносића из Ирига. Јеротејево путовање од Београда долином Мораве и Вардара све до Солуна обележено је навођењем редоследа конака. Слично је учинио и са дочаравањем боравка у Египту, Синају, Јерусалиму и његовој ближој и даљој околини. Лични тон присутан је кроз цео путопис. За разлику од оскудног и типизираниог помињања природе у просквинтарационима, Јеротеј наводи врло живе слике појединих предела и личног искуства, рецимо, попут сусрета са нојем: „И ту видех птицу ноја. Големо. Једва дохватим руком по хрпту. И милових га. Ходају по чаршији и поред лађа, по буњишту. Купе штогод те се хране.” Његово казивање на тренутке добија узбудљиве токове. Тако, два описа буре на Егејском мору достижу високу драматичност. Не мањом стрепњом испуњено је путовање лађом на повратку из Свете земље, када су путнике напали гусари и купили им одећу и драгоцености. Своје право посматрачко умеће писац је испољио описујући ускршње богослужење у Великој цркви на Христовом гробу. Његов спис садржи један слој у коме се бележе

различите легенде које су казивали успутни људи при сусретима. Једноставност његовог казивања умногоме проистиче из природе самог жанра. Може се рећи да је то први прави српски путопис, али он стилски ипак стоји веома близу уз српске проскинитарионе.

Егзарх Јосиф, који је био у служби код патријарха Мојсија Рајовића, оставио је запис 1724. године о свом путовању у Свету земљу. Живоносном Гробу поклонио се током 1729. године Јован Дамјановић из Будима и о томе оставио запис, као и препис једног водича по Светој земљи из 1766. године. Јованов проскинитарион има композицију сличну *Опису Јерусалима* Христофора Жефаровића и постоји могућност да је тај спис користио преписујући га у великој мери. Није познато да ли је Јован осим 1729. године путовао још који пут у Свету земљу, али очигледно је да је Жефаровићев *Опис* могао користити по његовом штампању 1748.

Андреј Петковић отишао је 1734. године на поклоњење Гробу Господњем. О том путовању оставио је веома сведени опис. О њему се не зна ништа осим да је „малог иметка”, те је за тако далек и захтеван пут нашао решење да му помогне имућни човек по имену Ћира, који га је примио „као отац сина”. За узврат, Андреј му је обећао да ће му на путу служити „у свакој потреби”. Андреј није навео одакле је био, него само да су од свог места до Београда имали шест конака. Толика удаљеност односила би се на крајеве северно од Арада, на Чонград са околином, Сексард, у чијој близини је манастир Грабовац, потом Печуј, места западно од Осијека и правац ка Славонском броду. У путопису је присутан снажнији продор народног језика са локализмима који обележавају војвођанске говоре. Неретко јављају се српскословенизми, са турцизмима и грецизмима. Дело није сачувано у целини. Недостају делови који говоре о периоду после искрцавања у Јафи и описи појединих светих места око Јерусалима, као и о повратку. Оно што Андрејев путопис чини посебним јесу илустрације које прате важнија места у Светој земљи. Сачувана је 21 минијатура у боји, а вероватно их је било више у целовитом путопису.

Јеромонах и „молер” фрушкогорског манастира Раковца Силвестар Поповић боравио је у Јерусалиму током 1745/46. године. Његово путовање, заједно са намесником манастира Раковца Јоаникијем и ђаконом Јосафом, а од Београда и са зографом Христофором Жефаровићем, трајало је од 15. јула 1745. до 3. априла 1746. године. У виду дневника записивао је утиске са свог поклоничког путовања. Његове асоцијације и запажања поводом успутних збивања испуњена су ведрином какву не познају друга дела овог жанра. Тако, када

је присуствовао богослужењу у великој цркви у Солуну, запазио је неуједначеност у опхођењу свештеника. Неке од њих окарактерисао је локалном изреком: „Господин архиепископ доста обично и уредно служи, а други се мету по цркви као Милашин по воденици.” Завичајну боју унео је у излагање и када је стигао под град Сидон, испод кога турски војници „цео дан протркују коње прудом покрај мора, од града до логора и од логора до града, као пијани Цигани с футошког вашара.” Сличних места у његовом путопису има још и управо она откривају сву свежину приступа виђеном.

Међу просквинтарионима који су имали значајнију улогу код српских читалаца посебно место заузима *Описаније Јерусалима*, које је Христофор Жефаровић уобличио у књигу 1748. године. Својим укупним типографским изгледом, са бројним илустрацијама које је Жефаровић резао у бакарним плочама, *Описаније* је у свом времену, по оцени познавалаца тог периода српске прошлости, представљало прави издавачки подухват. Та књига настала је пре свега из потребе да се српским читаоцима приближе света места и подстакну будући ходочасници на свој поклонички пут. Она се појавила залагањем јерусалимског архимандрита Симеона Симеоновича, који је Христофору Жефаровићу предао за штампу рукопис са илустрацијама. Уз све шире духовне побуде за настанак ове књиге, архимандрит Симеон наводи и посебан мотив који има и своју практичну страну. Обрађајући се православним читаоцима, он их позива да посете Јерусалим и поклоне се светим местима како би својим прилогом помогли овај град, који је у то време био притискан турском тиранијом. Овај позив за помоћ светом граду носи саосећање са онима које су Турци потчинили. Језик којим је писана Жефаровићева књига јесте рускословенски са извесним елементима српкословенског и српског народног.

Међу записима који говоре о путовању Срба у Свету земљу наилази се на један који је оставио егзарх лички Мелентије Зорић. Он је дошао у Лавру Светог Саве Освећеног 29. јануара 1753. године. Из новобечејског места Врањева отишао је нама непознати поклоник у Јерусалим 28. јуна 1764. године, а вратио се 29. септембра наредне године. Јеромонах Михаило из манастира Гомионице путовао је у Јерусалим 1765. године. Угледни грађанин Пирота Неша Филиповић саставио је путопис о свом путовању од Солуна до Јерусалима 1776. године. Рукопис је нађен у рушевинама куће тадашње породице Неша, која је очигледно носила презиме свог славног претка, који је био значајна личност и у доба кнеза Милоша Обреновића. Данас се више не зна за судбину овог рукописа.

Из банатског места Баваништа отишао је 1781. године у Јерусалим Павле Стојановић. Зна се да је његов пут водио преко Трста, Јадранског и Средоземног мора. У његовом друштву била су још два сапутника „из Немачке”, како је сам посведочио. Вероватно су то била два Србина, такође из Баната, са којима је по договору отишао на далеки пут. У Јерусалим је стигао 27. септембра и у њему остао отприлике до 10. маја наредне године. Из Јерусалима је упутио два писма. Једно је послао брату Петру 10. октобра 1781. године, а друго својој родбини пред полазак из Јерусалима 6. маја 1782. На повратку је свратио у Хиландар и у њему био засигурно 31. маја, а можда и који дан пре или после тога. Поред ова два писма Павле Стојановић је у посебној белешници исписивао путописна запажања са свог путовања. Сва три дела писана су народним језиком у коме се снажно осећа банатска говорна боја. Тек понека реч потиче из књижевног језика са руском фонетском примесом. О угледу ове баваништанске породице сведочи и податак да је цар Јосиф II приликом своје посете турске границе дошао са целом дворском пратњом код поменутога Павла хаџи Стојановића у квартир. У то време родио му се син Васа, ког је цар са 12 царских дуката обдарио.

Из манастира Ћелије, близу Ваљева, био је на поклоњењу током 1784–85. године. познати јеромонах Рувим. О том путовању говори приличан број његових записа, забележених својеручно на више места. Упркос толиком броју записа, у њима нема ближих утисака о самом боравку у Светој земљи. Од значаја је то што је он са свог путовања донео извесне књиге, а међу њима и два водича по Светој земљи.

Путовање у Јерусалим, без сваке сумње, појављује се као преовлађујући мотив путописне прозе кроз средњи век већине европских књижевности. У пуној мери потврдило се то и у српској књижевности, у којој је негована традиција писаног, али и усменог, преношења искустава са путовања у Свету земљу. У томе су посебну улогу одиграли писани водичи по светим местима. Они су се показали као незаобилазан подсетник и литерарно прихваћен образац оних који су настојали да опишу сопствено путовање. Блискост и делимична подударност ретких српских путописа са проскинитарионима исказала се посебно у предочавању простора Свете земље, њених бројних храмова, међусобних раздаљина, као и у освртима на библијска збивања.

Иако делимично сачувани, састави везани за путовање у Свету земљу, писани на српскословенском, рускоцрквенословенском и српском народном језику, допринели су на посебан начин мотивској разнородности и укупном обогаћењу српске књижевности. Својом

поетском заснованошћу ова дела дубоко су окренута обрасцима старе књижевности. Њихово настајање током низа векова говори о сталности путовања Срба у Свету земљу, као и о изузетној постојаности овакве теме на којој су се, почевши од Светога Саве, опробали бројни писци.

Томислав Јовановић

Кључне речи: Света земља, путописна дела, стара српска књижевност.

Tomislav Jovanović

WORKS OF OLD SERBIAN LITERATURE RELATED TO TRAVELS TO
THE HOLY LAND

The travels of the Serbs to the Holy Land were confirmed as early as St Sava's time and extend throughout all the subsequent centuries. The trace of pilgrimages to the tomb of Christ was preserved in genres as diverse as records, letters, guides, travel writings and chapters in particular hagiographies. These compositions achieve their greatest fullness in travelogues and in two hagiographies – those by Domentianus and Theodosius. Works with the topic of travel to the Holy Land form a special literary field where personal remarks overlap with the impressions of the experienced events. The travel authors often look up to the written guides to the Holy Land, the so-called proskinitarions, which list the distances, dimensions of the temples and the items of the interior in the churches, and which were sometimes illustrated.